

15^η διάλεξη

Βυζαντινά έγγραφα των Μετεώρων

Σύντομο ιστορικό διάγραμμα

- Τέλη 11^{ου}/αρχές 12^{ου} αι.: στους πρόποδες των Μετεώρων είχε συγκροτηθεί μικρή μοναστική πολιτεία, η Σκήτη της Δούπιανης ή των Σταγών, με λατρευτικό κέντρο τον ναό της Θεοτόκου, που αποτελούσε το «Πρωτάτο» της μοναστικής πολιτείας: «εἰς κεφαλὴν τῆς σκήτεως Σταγῶν προετετίμητο ὡς Πρωτᾶτον ὦν» (Σύγγραμμα Ἱστορικόν, ή αλλιώς Χρονικόν τῶν Μετεώρων). Στον ναό της Παναγίας της Δούπιανης συνέρρεαν οι Μετεωρίτες αναχωρητές, για να τελέσουν τη θεία λειτουργία. Επικεφαλής Σκήτης Σταγών: έφερε, κατά το αγιορειτικό πρότυπο, τον τίτλο του Πρώτου και καθηγουμένου της Μονής της Θεοτόκου της Δούπιανης.
- Μέσα 14^{ου} αι.: δεσπάζει η μορφή του Πρώτου της Σκήτης των Σταγών και ηγουμένου της Μονής Θεοτόκου της Δούπιανης, Νείλου. Είναι ο ιδρυτής και κτίτορας (1366/67) της Μονής της Υπαπαντής (αρχικά Αναλήψεως του Κυρίου).
- Περισσότερα από 20 μοναστήρια συγκροτούσαν την μετεωριτική μοναστική πολιτεία. Πολλά εξ αυτών πρωτοκτίστηκαν τον 14^ο αι. και στη συνέχεια ανακαινίστηκαν και συμπληρώθηκαν κτιριακά τον 16^ο αι., που είναι περίοδος μεγάλης άνθησης του μοναχισμού σε όλο τον ελλαδικό χώρο. Με το πέρασμα του χρόνου οι περισσότερες μονές εγκαταλείφθηκαν και ερήμωσαν (π.χ. Αγία Μονή, Παντοκράτορας, Προδρόμου, Υψηλοτέρας κτλπ).
- Σήμερα επιβιώνουν έξι μοναστήρια: Μεγάλο Μετέωρο (ή Μεταμόρφωσης), Βαρλαάμ, Αγίου Στεφάνου, Αγίας Τριάδος, Αγίου Νικολάου Αναπαυσά, Ρουσάνου.
- Μονή Μεγάλου Μετεώρου ή Μεταμορφώσεως: ιδρύθηκε λίγο πριν τα μέσα του 14^{ου} από τον όσιο Αθανάσιο τον Μετεωρίτη, ο οποίος υπήρξε ο πρώτος κτίτορας της μονής και οργανωτής συστηματικού μοναστικού κοινοβίου. Η ίδρυση αυτού του μοναστηριού θεωρείται αφετηρία του οργανωμένου μετεωριτικού μοναχισμού. Όσιος Αθανάσιος: μετά από πολυετείς αναζητήσεις (αρχικά ως μοναχός στο Άγιον Όρος περί το 1332), εγκαταστάθηκε στον Πλατύλιθο των βράχων των Σταγών, που ο ίδιος αποκάλεσε Μετέωρα. Στην αρχή έκτισε ναό της Παναγίας Μετεωρίτισσας Πέτρας και το 1348 ναό προς τιμή του Μεταμορφωθέντος Ιησού Χριστού. Πνευματική ακτινοβολία Αθανασίου: προσέλκυσε πολυπληθή μοναστική αδελφότητα.

- Άμεσος διάδοχος και δεύτερος κτίτορας υπήρξε ο όσιος μοναχός Ιωσάφ (πρώην βασιλεύς Ιωάννης Ούρεσις Παλαιολόγος). Επεξέτεινε και επανοικοδόμησε τον ναό της Μεταμόρφωσης.
- Μονή Βαρλαάμ: ιδρύθηκε στα μέσα του 14^{ου} αι. από τον σύγχρονο του οσίου Αθανασίου, ασκητή Βαρλαάμ.
- Μονή Αγίου Στεφάνου (γυναικεία από το 1961): κτίτορές της ο όσιος Αντώνιος (πρώτο μισό 15^{ου} αι.) και ο όσιος Φιλόθεος από τη Σκλάταινα (Ρίζωμα) Τρικάλων. Απαρχές μοναστικής ζωής μοναστηριού: οπωσδήποτε πριν τον 15^ο αι.
- Μονή Αγίας Τριάδος: ήδη από το 1362, όπως μαρτυρείται σε ορισμό του Συμεών Ούρεσι Παλαιολόγου, αποτελούσε οργανωμένο μοναστήρι.
- Μονή Αγίου Νικολάου Αναπαυσά: η ονομασία οφείλεται σε κάποιον παλαιό κτήτορά του, που θα πρέπει να τοποθετηθεί τον 14^ο αι., δηλαδή στις απαρχές της μοναστικής ζωής εκεί.
- Μονή Ρουσάνου: οφείλει την ονομασία της στον πρώτο οικιστή του βράχου ή στον κτίτορα του παλαιού ναού (14^{ος}/15^{ος} αι.).

Πρόσταγμα Συμεών Ούρεσι Παλαιολόγου (1362)

- Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος (1326-1371): γιος του Σέρβου βασιλιά Στέφανου Ούρεση Γ' Δετσάνσκι και της βυζαντινής πριγκίπισσας Μαρίας Παλαιολογίνας (από τη δυναστεία των Παλαιολόγων), γεγονός που του έδωσε διπλή σερβοβυζαντινή ταυτότητα. Κυβερνήτης/Βασιλιάς της Θεσσαλίας (1359-1370). Αυτοκράτορας «Σέρβων και Ρωμαίων» (με έδρα τα Τρίκαλα). Έδειξε ιδιαίτερη μέριμνα για την οικονομική εξασφάλιση και την προστασία των μονών.
- Γενικό περιεχόμενο: διαταγές του βασιλιά Συμεών Υιοῦ Παλαιολόγου προς τους ασκουμένους στην σκήτη των Σταγών πατέρες. Οι διατάξεις επέχουν θέση κανονικού τύπου, γιατί κατοχυρώνονται τα δικαιώματα των πατέρων της Σκήτης και κυρίως επειδή ο συντάκτης του προτάγματος εισέρχεται σε θέματα πνευματικής δικαιοδοσίας και συμπεριφοράς των ασκουμένων.
- Τρεις βασικές διατάξεις: 1. Ο Πρώτος, που εκλέγεται από τον τοπικό ηγεμόνα, πρέπει να είναι μέλος της Σκήτης της Δούπιανης. Ακόμη, πρέπει να είναι ενάρετος και παράδειγμα για όλους, 2. Οι πατέρες της Σκήτης οφείλουν να ζουν ενάρετα, να υποτάσσονται στην εξουσία του Πρώτου και να προσεύχονται για την βασιλική οικογένεια, 3. Κάθε μοναχός υποχρεούται να παραμένει στο κελλί του και να μην περιφέρεται εδώ και εκεί. Όποιος μοναχός

προσεταιρίζεται την κοσμική εξουσία, αρχικά θα αποπέμπεται από τον ηγεμόνα και ύστερα ο Πρώτος και οι πατέρες θα τον επαναφέρουν στην τάξη.

- Μέσω της ανεξαρτησίας της Σκήτης και της απόλυτης υποταγής των κελλιωτών μοναχών στον Πρώτο επιδιώκεται η ενίσχυση της δύναμης του Πρώτου.

Προστάγματα Ιωάννη Ούρεση Παλαιολόγου (Νοέμβριος 1372)

- Ιωάννης Ούρεσης Παλαιολόγος: βασιλιάς-ηγεμόνας της Θεσσαλίας, με έδρα τα Τρίκαλα. Πρόκειται για τον μετέπειτα μοναχό όσιο Ιωάσαφ, δεύτερο κτίτορα της Μονής Μεγάλου Μετεώρου. Είναι αυτόγραφα έγγραφα του συντάκτη τους.
- Ο εκδότης τους χαρακτηρίζει τα δύο προστάγματα «εὐεργετικά». Απευθύνονται στον ιερομόναχο Νείλο, Πρώτο της Σκήτης των Σταγών και ηγούμενο της μονής Παναγίας της Δούπιανης στο Καστράκι.
- Αυτά τα προστάγματα είναι οι τελευταίες επίσημες πράξεις στις οποίες αναφέρεται εν ζωή ο Νείλος. Με βάση το περιεχόμενό τους επικυρώνεται και επανεπιβεβαιώνεται η κυριότητα και η κατοχή από τον Πρώτο της Σκήτης Σταγών, ιερομόναχο Νείλο, α). του σπηλαίου του Κυρίλλου στην τοποθεσία της Μήκανης (σημ. απροσδιόριστος οικισμός, μεταξύ Βλαχάβας και Ασπροκκλησιάς Τρικάλων) και β). του μονυδρίου της Θεοτόκου της Δούπιανης.

Σιγίλλιο πατριάρχη Αντωνίου Δ' (1393)

- Πρόκειται για την παλαιότερη γραπτή μαρτυρία για την ύπαρξη της μονής του Σωτήρος Χριστού των Μεγάλων Πυλών. Ο πατριάρχης Αντώνιος Δ', μετά από σχετικό αίτημα της μονής, επικυρώνει με σιγίλλιο την ακίνητη περιουσία της μονής.